

Микола Зимомря, проф. (Дрогобич)

З категорії цілісних характерів Слово про Анатолія Нямцу

Важко напевно стверджувати, які категорії мають особливі обмеження. Звісно, якщо спробувати класифікувати їхню понятійну значимість. Проте так звані опорні величини привносять, зокрема, у мистецький дискурс розгорнене розуміння та осмислення змісту, а звідси – й бачення конкретного образу. Йдеться, передусім, про характер, який є знаковим для його носія, заангажованого у простір діянь – від щоденно буденних до святково урочистих на рівні категорії руху. Тому й не дивно, що відома істина гласить: особистість – це стиль. Я переконаний: його стиль – шляхетний. І не хочу, щоб виникали питання. На жаль, вони завжди мають місце. Навіть тоді, коли боввани літають низько й повільно; може, вони гадають, що ніхто їх не побачить. Помиляються: їхнє дзижчання чути тут і там. Інтуїтивно глянеш – ось, де вони, у куточку... Золотисті попливуть вії, вискочать крапельки поту на чолі, короткий зойк – і нема бовванів!

Як не захоплюватися поезією? Шкода тих людей, які розмовляють тільки прозою. Але рятунок – поруч. Це – тексти Ліни Костенко! Хіба лишень вона одна-однісінька могла написати такі розкішні рядки:

Поезія – це завжди неповторність,
Якийсь безсмертний дотик до душі.

Справді, нерідко хочеться так доторкнутись до чужої/іншої душі! Розплющиш за липневої пори очі, а сонце буквально лупає струменем, – ніхто не витримає. Заплющиш по хвильці, а в очах, наче мурашки, щось блимає... Така собі констатація покірного терпіння, що містить ідею виміру. Ідея бездонного простору, бо ж він не має дна. Однак простір межує з часом, а останній – з людьми. Як на мене, то вони мусять бути неодмінно добрими. Поміж ними, ні, не може незграбно прошмигнути якийсь лиходій. Мій сусід чомусь завжди згадує Єву й Адама. Для нього на першому місці – Єва, хоч напрошується на те ж місце її перший співрозмовник. Я відвертаю голову, бо знаю: для нього кожний діалог – це гра. Щоб уникнути продовження розмови про «божих дітей», я розганяю правицею повітря. І воно стає чистим, як зойк веселки над Ужем...Словом, поезія, як невимовний знак церемонії божественної коронації!

Хто-хто, а професор Анатолій Нямцу завжди якось аргументовано завважає налаштованість творчої людини на переповідання пережитих, себто особистісних вражень. Він добре розрізняє потребу артикуляції глибинного досвіду, набутого його співрозмовником упродовж певного часового відрізка. Що ж, влучними видаються слова визначної письменниці сучасності Ліни Костенко:

І все на світі треба пережити.
І кожен фініш – це, по суті, старт.

Скажу одразу: особисто я пізнав професора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Анатолія Нямцу не так давно. Це сталося на черговому засіданні спеціалізованої вченої ради, що на початку XXI ст. функціонувала в Тернопільському національному університеті імені Володимира Гнатюка під орудою видатного вченого-літературознавця й громадсько-культурного діяча Романа Гром'яка. Відтак ми зустрічалися періодично на засіданнях спеціалізованої вченої ради у стінах Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яку очолює член-кореспондент НАН України Ростислав Радишевський. А до того часу ми успішно обходилися один без одного, як обходиться світ видимий від світу невидимого. Хоч, зрозуміло, окремі праці науковця про значимість фаустівської традиції були мені знані від 70-х років, коли довелося вивчати у столичному місті Буковини архівні матеріали стосовно входження творчості Ольги Кобилянської в німецькомовний культурний простір на зламі XIX – початку XX ст. Власне, цей аспект був одним із складників моєї кандидатської дисертації, яку судилося захистити 15 листопада 1972 року в Берлінському університеті імені Олександра та Вільгельма Гумбольдтів. Поблажливий читач пробачить слабку рефлексію – я мимоволі вихопив із пам'яті отой, щасливий для мене, листопадовий день. Тоді над річкою Шпрее

хлюпали осінні дощі, а міст біля Пергамон-музею нагадував у темному й сірому тумані якогось охоронця дивовижних скарбів із Єгипту...

Легко зізнатися: мені імпонували новаторські нав'язування Анатолія Нямцу, його вичерпний аналіз фактів у компаративному ключі. Впадали в око переконливі суміщення кількох компонентів, у процесі розгляду яких молодший побратим по перу вміло зіставляв неочевидні змістові перегуки, сказати б, з проекцією на просторово-часові виміри, з відповідним художнім нарративом. Усе це слугувало Анатолію Нямцу монолітним джерелом, унаслідок чого та чи інша колізія розв'язувалася ним залежно від чіткого вибору шляху й набуття індивідуальної цілісності на рівні досліджуваної теми. Авжеж, поза всяким сумнівом, характерним і стрімким був його старт, власне, як науковця.

А загалом веселий світ життєвого перегону Анатолія Нямцу розпочався 29 березня 1950 року. Ця новина залишається й досі новою. І не тільки для батьків. Бо ж хто тепер згадає, що в тодішніх умовах штучно розгорілася тяжка війна між Північним і Південним схилами однієї колись Кореї? Комусь (а знаємо добре, кому) було так вигідно, щоб кілька літ брати вбивали братів! Такі бійниці їм потрібні, як ластівці гніздечко...Либонь, про них, отих можновладців-пройдисвітів, написала наша уславлена авторка роману «Маруся Чурай»:

І приходять якісь безпардонні пронози.
Потираючи руки, беруться за все.

Ой, важко спорядженою буває валка возів, що везуть сіль з далекого краю... А чим був наповнений віз Анатолія Нямцу? Одне слово, намаганням вчитися. Де був він, там була й книжка. Студентська пора, що припала на початок 70-х років і розгорнулася на відділенні російської філології Чернівецького університету, принесла йому чимало успіхів. З-поміж них варто згадати особливо примітне перше місце, яке випускник з відзнакою (1977) посів на всесоюзній науковій студентській олімпіаді з російської літератури. В основу кандидатської дисертації лягли дослідницькі пошуки, спрямовані на системне вивчення функціонування традиційних сюжетів у художньому процесі («Закономірності переосмислення традиційних сюжетів у літературі (Сюжет про Фауста в російській радянській драматургії)». Її захист відбувся 1985 року в академічному Інституті літератури імені Тараса Шевченка. Важливо, що молодий вчений вступив у своєрідне змагання з напруженою тогочасною добою. Адже він зробив спробу розкрити (на багатому фактологічному масиві різних національних літературних систем, у тім числі російської та української) тенденції й закономірності переосмислення фаустівського мотиву, еволюцію його освоєння крізь призму перехрещення з іншими традиційними, так званими «вічними» сюжетами. Зрілість була спонукою невпинно прямувати далі. Чому б не вигукнути словами Ліни Костенко:

Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть.
Не бий на сполох в невідлтий дзвін...

Зрозуміло, Чернівці як університетське давно набуло слави центру інтелектуального життя. Тут сформувалася справжня філологічна школа, позначена іменами добре знаних її представників. До того ж тут панувала традиція, витоки якої нуртують там, де було слово Юрія Федьковича, Карла-Еміля Францоza, Ольги Кобилянської, Раймунда-Фрідріха Кайндля, Степана Смалья-Стоцького. Тому й закономірно, що Анатолій Нямцу невтомно всотує все те, що його оточує. На багатьох складниках ґрунтується низка ретельно виконаних монографічних студій, опублікованих на сторінках авторитетних журналів і колективних збірників («Традиційні сюжети та образи в літературі ХХ ст.» (1988); «Нравственно-психологические антиномии мифа о Медее в литературе» (1991); «Содержательная функция образа повествования в литературных интерпретациях традиционных сюжетов образов» (1994); «Трансформация евангельского мифа в драме В. Володина» Мать Иисуса» (1995); «Легендарно-міфологічна традиція в літературі (теоретичний аспект)» (1997). Так, справжнє наукове твердження вкорінене, як і добірне пшеничне зерно, в землі. Інакше кажучи, йдеться про чесноти, які інфікують не чванством і верхоглядством, а професійною чистотою – устремлінням демонструвати поступ «ad fontes!». Це характерно для праць, що побачили світ книжковими виданнями («Миф и легенда в мировой литературе: Теоретические и историко-литературные аспекты традиционализации» (1992); «Новый Завет и мировая литература» (1993); «Евангельські мотиви в українській літературі кінця ХІХ – ХХ ст.» (1996; співавтор – В. Антофійчук); «Проблеми поетики традиційних сюжетів та образів в літературі» (1997; співавтор – В. Антофійчук); «Загальнокультурна традиція в світовій літературі» (1997). Названі позиції – це яскраві свідчення становлення Анатолія Нямцу як дослідника зі своїм неповторним голосом. Неподалік була й вершина, якої прагнув: 1997 року захистив докторську дисертацію зі

стрижневою темою «Легендарно-міфологічна традиція у світовій літературі (теоретичні та історико-літературні аспекти)». Без сумніву, він робить те, що має на відстані серця. Звідси, як на мій погляд, та констатація, яку узагальнила – у сполучі з акцентуванням «Я-особи» – Ліна Костенко в афоризмі:

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.
І може, це і є моя найвища сутність.

У цьому акценті контрастують опорні величини суб'єктного виміру. Завдяки цьому маємо убачання певного способу розв'язання того мотиву, що превалює у художньому витворенні простору легендарно-міфологічної традиції. Що видається спокусливим у дослідницькому вмінні Анатолія Нямцу? На мій погляд, науковець спроможний вишукано розкрити сенс напруги контрастів і суперечностей, які провокують різноманітне функціонування образів, приміром, міфологічного походження у світовому письменстві. Тут і «субстанційне Я», і «функціональне Я», що співвідносяться на засадах опозиції (наприклад, сповідь Іуди в драматичній поемі «На полі крові»Лесі Українки; аналогічне модельно-змістове наповнення у повісті «Іуда з Каріота» Леоніда Андрєєва; трактування поведінкових детермінант в оповіданні «Прокуратор Іудеї» Анатолія Франса).

Що примітне для наукового доробку Анатолія Нямцу загалом? Відповідь напрошується однозначна: звучання контексту художньої взаємодії, власне, майже у кожній монографії. Заслугують на ширший розголос такі книжки: «Евангельские образы и мотивы в русской литературе» (1998), «Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе» (1999), «Легендарно-мифологические структуры в славянских и западноевропейских литературах» (2001), «Легендарные образы в литературе» (2002), «Поэтика современной фантастики» (2002), «Основы теории традиционных сюжетов» (2003), «Современная фантастика (проблемы теории)» (2004), «Традиции и новаторство в мировой литературе» (2005), «Архетипические модели в современном литературном контексте» (2006), «Русская литература в контексте мировых традиций» (2009), «Русская фаустиана» (2009), «Міф і легенда у загальнокультурному просторі» (2010; співавтор – Г. Фоміна), «Міфопоетика Вільяма Холдінга» (2011; співавтор – О. Литвинюк).

Що є найбільш потужним причинком у процесі формування духовно високих естетичних ідеалів? Таким постає – у розумінні Я.А.Коменського – рідна мова, власне, як ідентифікатор її носія. Адже вона є структурованим за людським світовідчуттям джерелом, головним знаряддям як оригінальної, так і перекладної літератур. У цьому сенсі заслуговують два навчальні посібники Анатолія Нямцу: «Основы перекладознавства» (2008; співавтори – О. Дашенко, М. Гураль, Т. Сорвідова, І. Тарангул, Т. Гермаківська) та «Основы українсько-російського перекладу» (2008; співавтори – О. Дашенко, М. Гураль, Т. Сорвідова).

Навіть поверховий огляд вказує на значний доробок чернівецького вченого, який охоплює біля двадцяти монографічних видань, чотирьох десятків навчальних посібників, трьох сотень опублікованих статей. Він започаткував міжнародні наукові форуми «Біблія і світова література» (1999), «Міф і легенда у світовій літературі» (2000). Широкого розголосу набули видання міжнародного науково-дослідного центру «Біблія і культура», заснованого у 2000 році з ініціативи Анатолія Нямцу. Досі за його редакцією побачили світ чотирнадцять випусків науково-теоретичного журналу «Біблія і культура». Ім'я науковця з Буковини є по праву знаковим у сучасному українському літературознавстві. Його дослідження «закономірностей і своєрідності функціонування евангельського сюжетно-образного матеріалу в ХХ ст.. здійснюється, за твердженням Володимира Антофійчука, з урахуванням сучасних філософських, морально-психологічних та культурологічних теорій і концепцій про природу окремої людини і суспільства загалом» («Біблія і культура». – 2010. – Випуск № 13.– С.8).

Не буде перебільшенням, коли б сказати: у кожного автора є праця, яка постає найбільш промовистою для всього набутку вченого. Такою фундаментальною видається монографія Анатолія Нямцу «Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования)» (2007, 519 с.). Вона викликала біля двадцяти розгорнутих рецензій і відгуків, у тім числі з-під пера таких літературознавців, як О. Астаф'єв, О. Кеба, О. Глозов, В. Нарівська, Л.Оляндер, Т. Михед, З. Лановик, М. Лановик, О. Ляшенко, О. Турган, Н. Торкут та ін. Відтепер, хто писатиме про міф як вагому модель універсальної чуттєвої дійсності, не обійде цієї докладної, сказати б, базової праці. Її автор дав власне змістове навантаження багатьом образам, нерідко залишаючи незмінними тільки імена з текстів, основу яких творить золота трійця – міф, легенда, література. Ретельно осмислюючи основний сюжетний стрижень з міфу, легенди, літературного письма, дослідник переконливо розкриває глибинну сутність цього велелемовного космосу з усіма його трансформаціями й діями, характерними для «вічних» сюжетів, тем і образів (Антігона, Медея, Кассандра, Панелопа, Аріадна, Електра, Понтій Пілат, Агасвер, Фауст, Дон Кіхот, Дон Жуан). Поділяю слушну думку Олександра Астафєва та Олесі Ляшенко про те, що

«наукова цінність монографії А. Нямцу безсумнівна, у ній охоплено таку кількість наукових досліджень та художніх творів, що її можна вважати енциклопедичним виданням про традиційні сюжети та образи і їх інтерпретації у світовій літературі» («Слово і час». – К., 2008, № 8, с. 101).

Наголошу: першосутність визначальних завдань названої праці пов'язана насамперед з російською літературою. Водночас місткі «вкраплення», дібрані із текстів авторів західноєвропейських літератур XIX – XXI ст., додають ефект постійного запровадження на межу дослідження нового матеріалу з відповідними підступами, запозиченнями, естетичними настановами. Звідси – багатоплощинність спостережень з боку науковця, його уніфікаційних представлень і привнесень стосовно ціннісних світоглядних орієнтирів тієї чи іншої доби. Все це надає ґрунтовній студії виправдану зримість об'єктивного видіння аналітизму, справляє враження історичної достовірності. Значимість розглядуваного масиву фактів підкреслена логікою, що органічно поєднує сім розділів («Поетика традиційних сюжетів»; «Традиційні образи легендарно-міфологічних фінок в літературі»; «Легендарні структури у світовому літературному контексті»; «Ідеї та образи Нового заповіту в літературі»; «Традиційні мотиви в загальнокультурному універсамі»; «Живе життя» російської класики»; «Фантастичні парадокси людського світу») в одну цілісність. При цьому можна й не зважати на недостатню кількість джерел зарубіжних авторів (у першу чергу, німецькою, англійською, польською мовами), хоч така лакуна й має місце. Назву бодай позиції таких авторів, як К. Андерсен, Р. Гамерлінг, С. Гурвіц, Й. Кембелл, Е. Кеніг, Т. Лешнітцер, Г.-П. Екер, О.Фішер, Е. Френцел, М. Яніон. Вони б збільшили вагомість обширів функціонування тієї чи іншої традиційної сюжетної структури як духовного феномена культурної спадщини й ціннісного орієнтира для народу-реципієнта. Це опосередковано проступає також зі сторінок вартісної монографії «Трансформація міфологеми Агасфера у європейській літературі XIX – XX століть» Львів, 2011, 224 с.) Надії Поліщук, яка – у ракурсі літературно-рецептивного узагальнення – активно спирається на роботи Анатолія Нямцу.

Що ж, буває причетність. Таке враження, що Анатолій Нямцу причетний до всього, що марковане колоритом добра. Він ніколи не обмежує, а стимулює поступ, який нагадує ритуальне дійство. Ось його телефонні дзвінки: «Ви ще не подали матеріал»; «Ви давали обітницю»; «Чотиринадцятий випуск журналу «Біблія і культура» у друці». І не знаєш, чи йдеться про риторичні запитання, про імперативні настанови, про благальні пропозиції з проекцією на самоціль сакрального характеру. Звідси спонука – засукати рукави. Бо ж на тому боці голос, який каже поетичним висловом Ліни Костенко:

Твій біль беру на себе,
Твоя печаль в мені.

Біль і смуток репрезентують рух. Чи не цікаво, що Іван Франко відзначав цей сенс у розлогій праці «Про євангельські основи поеми Шевченка «Марія», на моє переконання, як сплановану ситуацію навколо мотиву покори. Ось це примітне Франкове спостереження: «Певна річ, велике терпіння, яким наповнила Марію смерть її сина (Ісуса Христа – М.З.), dokonує не раз великого перевороту в людській душі, та змалювати докладно той переворот у душі Марії Шевченко, очевидно, не мав сили. Так само, як не змалював його в душі матері Алкіда в «Неофітах» (Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 39.– К.: Наукова думка, 1983.– С. 318)»

Анатолій Нямцу, як правило, уникає подвійного бачення подібної ситуації. Дослідник віднайшов свій ключ для аргументованого усунення двох фокалізацій, коли висвітлює подію, приховану смисловою міфологемою. Мабуть, тому він сприймає біль *інакшого/ іншого*, як свій власний. Звідси – його прагнення творити непроминальне і думати про велике...Що ж, добрий знак, бо на калиновому мості він зустрів не так давно свою шістдесятку весну.

РЕЦЕНЗІЇ

Світлана Бородіца, доц. (Тернопіль)

Літературно-малярський феномен Богдана Лепкого

(Наталія Гавдида. *Літературно-малярський дискурс творчості Богдана Лепкого*. – К.: Смолоскип, 2012. – 228 с.)

Б. Лепкий у статті “Чи українці?” (1924) відзначав: “Письменник виявляє свою національність у своїх творах. Якщо його твори пройняті національним духом, якщо вони не мертві, а роблять враження, впливають на життя нації, будять свідомість, ширять любов до рідного краю, до свого народу, до його минувшини, до його долі й неолі, так він національний письменник”. Багатогранний талант митця свідчить про його пластичне мислення, авторську індивідуальність та національно-патріотичний світогляд. Складні літературно-мистецькі колізії того часу, вплив новітніх філософій та естетик, рефлексивно-споглядальна манера письма Б. Лепкого визначили специфіку його творчого процесу – мистецький синкретизм.

Аналіз літературного твору крізь призму малярства – актуальна проблема для літературознавців. У компаративістиці ХХ ст. окремі аспекти синтезу мистецтв досліджували К. Браун, Н. Дмитрієва, М. Каган, Р. Клементс, Д. Наливайко, Ц. Норвід, В. Силантьєва, В. Сімович, І. Франко, К. Шахова та ін. Безумовно, сучасній українській компаративістиці бракує досліджень щодо взаємодії малярства і літератури. Тому осмислення особливостей синтезу літератури та живопису в доробку Б. Лепкого є актуальним і своєчасним.

Наталія Гавдида у монографії “Літературно-малярський дискурс творчості Богдана Лепкого” зробила цікаву спробу осмислити глибинні засади художнього мислення митця, психологічним підґрунтям якого є синестезія.

Богдан Лепкий – оригінальний лірик-живописець, “художник за світосприйняттям”, у словесних полотнах якого яскраво виявляється синкретична єдність мистецтв. Тому закономірно, що об’єктом свого дослідження Н. Гавдида обрала літературно-малярський дискурс спадщини Б. Лепкого, що довгий час залишався поза увагою науковців.

За останні роки лепкознавство поповнилося низкою праць і розвідок, які знаменують новий етап у вивченні художньої спадщини Б. Лепкого (Н. Білик, Н. Буркалець, Б. Вальнюк, В. Качмар, О. Костецької, Т. Литвиненко, В. Соколової, О. Тарасової та ін.), але жоден із науковців не ставив перед собою завдання дослідити літературно-малярський дискурс творчості митця, тому ця проблема сьогодні залишається актуальною. На часі – відчутна потреба у студіях, які б презентували комплексний підхід до художньої творчості Б. Лепкого, синтетичний і стереоскопічний погляд на його поетичний і прозовий доробок, особливо крізь призму малярських ремінісценцій.

Дослідження Н. Гавдида – цілісне і самобутнє, оскільки в ньому вперше у практиці українського літературознавства актуалізовано проблему трансформації різновидів мистецтва у творчості Б. Лепкого, введено у науковий контекст і проаналізовано мистецтвознавчі праці письменника (“Вїзд Хмельницького до Києва – образ Миколи Івасюка” (1898), “Про артиста-маляра п.Северина” (1908), “Олекса Новаківський” (1911), “Як виглядав гетьман Іван Мазепа?” (1932), “Українські фрески в краківській катедрі” (1940)), визначено форми перекодування невербальних засобів творення художньої образності у вербальні, встановлено внесок Б. Лепкого у розвиток українського літературно-мистецького дискурсу кінця ХІХ – початку ХХ ст. Важливо, що дослідниця на сторінках газети “Діло” знайшла оповідання “Дивак”, яке не входило до жодної збірки автора, уточнила рік видання “ескізу” “Шумка” (1894), який помилково датувався 1895 роком. Ці знахідки в контексті сучасного лепкознавства мають неабияке наукове значення і є наслідком багаторічних плідних зусиль шановної авторки.

У монографії імпонує методологічний підхід дослідниці, який синтезував традиційні парадигми (біографічний, генетичний та порівняльно-історичний методи) з новітніми (структурно-герменевтичний метод і метод інтертекстуального аналізу), забезпечивши реалізацію поставленої мети і розв’язання конкретних завдань у форматі теоретичної моделі. Таким чином, модерністська поезія та проза Богдана Лепкого вперше осмислюються у призмі малярського дискурсу як метатекст, як макроструктура естетичної свідомості західноукраїнського письменника.